

MARZENA KRAWCZYK

AGNIESZKA SKOCZYLAS-TWOREK

SKALA RYZYKA NADUŻYĆ W POLSKICH PRZEDSIĘBIORSTWACH W DOBIE KRYZYSU

Słowa kluczowe: ryzyko, nadużycia, fraud, kryzys

Keywords: risk, abuse, fraud, crisis

Klasyfikacja JEL: G32, M42

Wprowadzenie

Jednym z widocznych skutków kryzysów gospodarczych jest bankructwo podmiotów operujących na rynku. Niewielki odsetek upadłości przedsiębiorstw przypadających na ten okres niestabilności wynika z obiektywnych warunków ekonomicznych towarzyszących kryzysowi (np. w kryzysie z lat 70. był rezultatem inflacji spowodowanej wzrostem cen paliw i implikującej zwiększenie stóp procentowych). Większość jest konsekwencją nieprawidłowości w prowadzonej działalności gospodarczej lub wręcz wprost stanowi następstwo nadużyć i oszustw, którym kryzys sprzyja¹.

Każdy pojawiający się kryzys na nowo akcentuje znaczenie ryzyka nadużyć finansowych, jest także przyczynkiem podejmowania działań służących wypracowaniu metod oraz narzędzi wykrywania i zapobiegania niekorzystnym praktykom. W ostatnich latach na przykład udoskonalono wymagania dotyczące sprawozdawczości oraz podjęto kroki mające na celu zwiększanie świadomości możliwości wystąpienia i konsekwencji zagrożeń związanych z oszustwami o charakterze finansowym wśród przedsiębiorstw².

Celem publikacji jest przedstawienie istoty nadużyć finansowych zachodzących w polskich przedsiębiorstwach, przyczyn oraz skutków ich powstawania. Szczególny akcent położono na warunki sprzyjające powstawaniu nadużyć w czasach kryzysu. W opracowaniu dokonano także oceny kształtowania się zjawiska nadużyć gospodarczych, w tym fi-

¹ R. Moeller: *Nowoczesny audyt wewnętrzny*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011, s. 56–57, 685.

² N. Iyer, M. Samociuk: *Defraudacja i korupcja, zapobieganie i wykrywanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 2.

nansowych, w Polsce posługując się raportami opracowanymi przez firmy: Ernst & Young, Deloitte, PwC oraz Stowarzyszenie Biegłych ds. Przepięstw i Nadużyć Gospodarczych (ACFE). Przedstawiono ponadto zalety, wady i przykłady działań prewencyjnych w zakresie nadużyć i oszustw finansowych.

Nadużycia – definicja, istota, klasyfikacja

Pojęcia nadużycie i oszustwo nawiązują do anglojęzycznych terminów *abuse* czy *fraud*, które oznaczają czyn oszukańczy, oszustwo, zaniedbanie lub działanie korupcyjne związane z osiągnięciem korzyści osobistych bądź majątkowych³. W literaturze przedmiotu w kontekście pojęć „nadużycia” i „oszustwa” znaleźć można wiele terminów pokrewnych, których znaczenie jest do siebie zbliżone, należą do nich: przestęstwo, defraudacja, czy korupcja.

Oszustwo definiuje się jako wykorzystanie zajmowanej pozycji zawodowej w organizacji w celu osiągnięcia własnej korzyści, poprzez umyślne wykorzystanie środków bądź aktywów stanowiących jej własność⁴. Z kolei według *The Institute of Internal Auditors* oszustwo to każdy bezprawny czyn mający na celu wprowadzenie w błąd, zatajenie prawdy bądź nadużycie zaufania w ramach uzyskania korzyści osobistych lub biznesowych⁵. Analizując polskie uregulowania prawne należy zauważyć, że oszustwo wiąże się z osiągnięciem korzyści majątkowej poprzez doprowadzenie innej osoby do „niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia jej w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania”⁶.

Nadużycie definiowane jest jako wykorzystanie zajmowanego stanowiska do osiągnięcia korzyści w drodze świadomego bądź niewłaściwego użytkowania zasobów organizacji⁷. Jest to czyn lub zaniechanie działania, będące celowym postępowaniem, przynoszącym sprawcy lub osobie trzeciej korzyść, zawierającym w sobie **element oszustwa** lub będący niezgodny z prawem, etyką, zasadami współżycia społecznego⁸. Droga analizy powyższego pojęcia, za nadużycie finansowe można uznać zamierzone podjęcie lub nie czynności celem osiągnięcia pożytków w szeroko rozumianych finansach.

W oparciu o zaprezentowane definicje należy zaznaczyć, że oszustwo i nadużycia są to terminy pokrewne, stąd w dalszej części opracowania będą one stosowane zamiennie, a także określane mianem przestęstw gospodarczych.

³ Por. H. Mifflin: *Webster's Dictionary*, Boston 1996, s. 47.

⁴ *Raport do Narodu na Temat Oszustw i Nadużyć Zawodowych*, Stowarzyszenie Ekspertów ds. Wykrywania Oszustw i Nieprawidłowości (Association of Certified Fraud Examiners - ACFE), 2002, www.acfe.pl/pl/officialfiles/Raport_to_the_nation_PL.pdf, s. 2.

⁵ *Międzynarodowe standardy praktyki zawodowej audytu wewnętrznego*, The Institute of Internal Auditors, Altamonte Springs, Florida, USA 2011, s. 45.

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 Kodeks karny (DzU 1997, nr 88, poz. 553, ze zm.), art. 286.

⁷ *Raport do Narodu na Temat Oszustw i Nadużyć Zawodowych*, *op.cit.*, s. 2.

⁸ M. Rutkowski: *Definicja bez definicji, czyli co to jest nadużycie*, www.fraudiq.eu/2010/definicja-bez-definicji-czyli-co-to-jest-naduzycie.html (20.12.2012).

Zarówno oszustwa, jak i nadużycia finansowe mogą przybierać różne formy, począwszy od drobnej kradzieży zasobów stanowiących własność organizacji, po kompleksowe fałszowanie ksiąg czy sprawozdań finansowych. Mogą stać się przestępstwem, jeśli spełnione są przesłanki wynikające z przepisów prawa karnego, związane z doznaniem szkody, z reguły majątkowej, przez osobę, która została pokrzywdzona⁹.

Nadużycia można analizować z różnego punktu widzenia, biorąc pod uwagę: obszar, przedmiot, czy też podmiot (sprawcę).

Uwzględniając kryterium obszaru, nadużycia rozpatruje się w kontekście otoczenia, w ramach którego są dokonywane. W tym zakresie możemy wyróżnić oszustwa wewnętrzne i zewnętrzne. Pierwsze z nich odnoszą się do pracowników przedsiębiorstwa każdego szczebla i są przez nich popełniane. Drugie wiążą się ze stosowaniem nieuczciwych praktyk ze strony klientów i kontrahentów kooperujących z organizacją.

W ujęciu przedmiotowym wskazuje się zasoby będące przedmiotem nadużycia, tj. w szczególności: aktywa finansowe, aktywa rzeczowe, zasoby ludzkie (włączając w to wiedzę pracowników), wartości niematerialne i prawne (informacje oraz *know-how*).

W odniesieniu do podmiotu nadużycia w firmie mogą być popełniane przez: pracowników każdego szczebla (w tym zarząd), zorganizowane grupy przestępcze, kontrahentów, klientów czy hakerów. Biorąc pod uwagę cechy charakteryzujące sprawcę, w szczególności takie jak wiek, płeć i wykształcenie, badania wskazują¹⁰, że przestępstwa gospodarcze popełniają najczęściej osoby w średnim wieku, płci męskiej i z wyższym wykształceniem. Znaczący wpływ na to zjawisko ma również środowisko wewnętrzne organizacji i pozycja, jaką potencjalny sprawca zajmuje w strukturze organizacyjnej jednostki bądź relacje w jakich pozostaje z organizacją.

Przyczyny i skutki nadużyć finansowych

Pogłębiający się kryzys, a w ślad za nim spowolnienie gospodarcze, skłaniają właścicieli przedsiębiorstw do podejmowania radykalnych decyzji, związanych głównie z zapobieżeniem stratom. Działania te mają różny zasięg – od ograniczania kosztów po świadome fałszowanie sprawozdań. Skupienie uwagi na osiągniętych wynikach powoduje, że inne aspekty funkcjonowania przedsiębiorstwa podlegają słabszej kontroli, co sprzyja wzrostowi przestępczości gospodarczej, której sprawcami stają się różne grupy społecznościowe, zarówno pracownicy, dostawcy, partnerzy, jak i konkurencja. Przesłanki, jakimi się kierują mogą być różnorodne.

Zdaniem J.T. Wellsa, o popełnianiu przestępstw gospodarczych decydują trzy czynniki: presja, okazja, racjonalizacja¹¹. Presja wiąże się z reguły z sytuacją życiową osoby

⁹ Szczegóły patrz: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 Kodeks karny (DzU 1997, nr 88, poz. 553, ze zm.).

¹⁰ *Raport do Narodu na Temat Oszustw i Nadużyć Zawodowych*, op.cit., s. 18–20.

¹¹ J.T. Wells: *Nadużycia w firmach, vademecum zapobieganie i wykrywanie*, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 21.

popelniającej nadużycie, stanowiąc nadzieję na rozwiązanie jej problemów osobistych i finansowych. Okazja to sytuacja, w której istnieją dogodne okoliczności do popełnienia przestępstwa, wynikające w szczególności z braku procedur działania organizacji lub występowania luk w regulacjach oraz będące konsekwencją słabości funkcjonującego systemu zarządzania. Racjonalizacja (samo usprawiedliwianie się), jako czynnik nakłaniający do popełnienia nadużycia, oznacza działanie związane z pewnego rodzaju rekompensatą za niekorzystne procedury, czy zasady przyjęte w organizacji.

Z reguły proces związany z oszustwem odbywa się stopniowo, a osoba je popełniająca często nie jest świadoma, iż przekroczyła granice dopuszczalności i nie zdaje sobie sprawy, że mogło dojść do czynu o charakterze przestępczym¹². Sprawca może działać również w pełni świadomie, dążąc, poprzez określone postępowanie, do osiągnięcia zamierzonych korzyści. W obu przypadkach skutki nadużyć gospodarczych mogą być dotkliwe nie tylko dla osoby popełniającej ten czyn, ale i dla przedsiębiorstwa, w którym nadużycie zaistniało.

Z punktu widzenia organizacji i minimalizacji strat najważniejszą kwestią jest umiejętność rozpoznania sygnałów ostrzegawczych, stanowiących przesłanki dopuszczenia się oszustwa. Biorąc pod uwagę postępujący rozwój organizacyjny i technologiczny trudno stworzyć zamknięty katalog czynników¹³ sprzyjających możliwości popełnienia nadużycia, nie mniej jednak należy próbować stworzyć listę kontrolną potencjalnych ryzyk nadużyć finansowych z uwzględnieniem zasady istotności. Większość przesłanek wiąże się z niestabilną sytuacją gospodarczą oraz brakiem sprawnie funkcjonujących mechanizmów ich wykrywania, zarówno na poziomie kraju, jak i przedsiębiorstwa. Potwierdzają to dane zamieszczone w raportach organizacji przeprowadzających badania w zakresie przestępczości gospodarczej, których wyniki zostały zaprezentowane w kolejnej części opracowania.

Świadomość i statystyka nadużyć – wpływ kryzysu

Zarówno instytucje tworzące prawo, jak i sami właściciele firm, wprowadzają standardy, procedury oraz inne narzędzia zapobiegające praktykom nadużyć skutkujących stratami przedsiębiorstw. Zjawisko oszustw gospodarczych jest jednak bardzo trudne do zidentyfikowania, a jego konsekwencje czasem niemożliwe do oszacowania. Wynika to z faktu, iż nie wszystkie nadużycia są ujawniane i raportowane, często z braku świadomości ich występowania. Ponadto, nie istnieje żadna wyodrębniona jednostka, do której zadań należałoby gromadzenie danych na temat nadużyć gospodarczych. Stąd dane statystyczne w tym zakresie pochodzą najczęściej od instytucji audytorskich, które dokonują badań ankietowych na temat przestępstw gospodarczych, a ich wyniki publikowane są w ogólnodostępnych raportach¹⁴. Do organizacji tych należą m.in. firmy: Ernst & Young, Deloitte, PwC oraz Stowarzyszenie Biegłych ds. Przystępstw i Nadużyć Gospodarczych (ACFE). Z badań

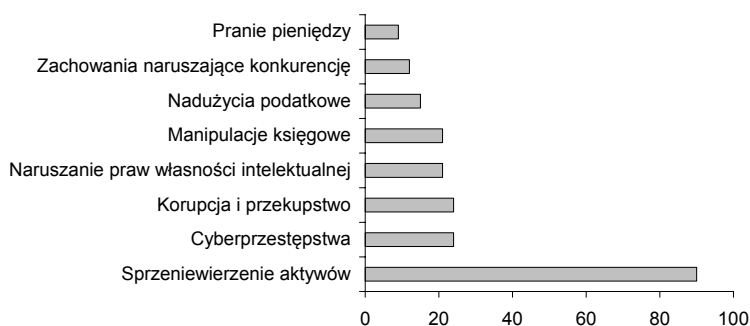
¹² N. Iyer, M. Samociuk: *op. cit.*, s. 11.

¹³ Przykłady zawiera książka: R. Moeller: *op. cit.*, s. 688.

¹⁴ Por. *Raport do Narodu...*, s. 1.

przeprowadzonych przez te jednostki wynika, iż mimo podejmowanych wysiłków przez różne grupy zainteresowanych, problem nadużyć nadal istnieje. Co gorsza, rośnie przyzwolenie dla tych nieetycznych zachowań¹⁵.

Dane zamieszone w raporcie opracowanym przez PwC wskazują, że odsetek organizacji, które stały się ofiarami nadużyć gospodarczych w ostatnich latach wzrósł z 30% w 2009 roku do 39% w 2011 roku¹⁶. Rodzaje najczęściej popełnianych oszustw w 2011 roku przedstawiono na rysunku 1.

Rysunek 1. Rodzaje nadużyć gospodarczych, których ofiarą padły polskie organizacje w 2011 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Badanie przestępczości gospodarczej Polska 2011. Cyberprzestępczość rosnącym zagrożeniem w biznesie*, PwC, www.pwc.pl/pl/publikacje/PwC_Crime_Survey_2011.pdf, s. 5 (5.11.2011).

Według wspomnianego badania, najwięcej oszustw finansowych odnosi się do sprzeniewierzenia aktywów, korupcji i przekupstw. Manipulacje księgowe zajmują piątą, a podatkowe szóstą pozycję w rankingu najczęściej popełnianych nadużyć. Należy zwrócić uwagę, że na przestrzeni lat 2009–2011 odsetek przedsiębiorstw, które miały do czynienia z oszustwami przyjmującymi formę matactw w księgach wzrósł o 7 pkt proc. (z 16 do 23%)¹⁷. Powyższe potwierdza raport Ernst & Young. Odsetek ankietowanych gotowych wręczyć korzyść pieniężną celem przetrwania kryzysu wyniósł 15% wobec 5% zdecydowanych podać w tym samym celu nieprawdziwe informacje w sprawozdaniu finansowym. Co gorsza, dyrektorzy finansowi deklarowali, że w ich odczuciu podejmowanie powyższych działań może być usprawiedliwione celem przetrwania przedsiębiorstw w czasach kryzysu¹⁸. Powyższe może wynikać z narzucanej na dyrektorów finansowych presji na wyniki finan-

¹⁵ Por. *O krok dalej: miejsce na uczciwość w biznesie. 12 światowe badanie nadużyć gospodarczych*, Ernst & Young, 2012, www.blog.ey.pl/audytsledczy/wp-content/uploads/2012/06/raport-12-swiatowe-badanie-naduzyz-gospodarczych.pdf, s. 1.

¹⁶ *Badanie przestępczości gospodarczej Polska 2011. Cyberprzestępczość rosnącym zagrożeniem w biznesie*, PwC, s. 5–6, www.pwc.pl/pl/publikacje/PwC_Crime_Survey_2011.pdf (5.11.2011).

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *O krok dalej...*, s. 5, 12.

sowe. Jest również konsekwencją niskiego poziomu etycznego kadry menedżerskiej, która w dążeniu do maksymalizacji wyników w krótkim okresie podejmowała różne nieetyczne działania, nie biorąc pod uwagę poziomu ryzyka transferowanego na przyszłe lata¹⁹, zwłaszcza, że nadużycia finansowe często odkrywa się po pewnym upływie czasu.

W obliczu rozwoju technologicznego coraz częściej dochodzi również do przestępstw dokonywanych z użyciem komputera i Internetu, określane są one mianem cyberprzestępstw. Ich charakter jest bardzo szeroki, począwszy od drobnych malwersacji finansowych, poprzez kradzież danych osobowych oraz innych informacji istotnych z punktu widzenia funkcjonowania przedsiębiorstwa. Udział tego rodzaju przestępstw mieści się w czołówce najczęściej popełnianych nadużyć²⁰.

Istotne w odniesieniu do nadużyć finansowych są również kwestie związane z wyborem biegłego rewidenta. Należy bowiem pamiętać, ucząc się na błędach nie istniejących już korporacji, jak Enron czy Parmalat, o częstym braku ich obiektywności i uczciwości²¹. Wybór audytora „po znajomości” lub próba przekupstwa stanowi istotne nadużycie finansowe, którego skala w czasie kryzysu i pogarszania się kondycji finansowej przedsiębiorstw może się powiększać.

Wraz z rosnącą liczbą oszustw powinna wzrastać świadomość konieczności podejmowania działań ograniczających możliwości ich powstania. Tymczasem, z badań Ernst & Young wynika, że główną przyczynę popełniania nadużyć stanowi właśnie niedostateczne środowisko kontrolne²². Sytuacja ta jest szczególnie akcentowana w odniesieniu do małych firm, które zaniedbują podstawowe działania, w tym kontrolne, przeciwdziałające popełnianiu oszustw. Z kolei duże przedsiębiorstwa podejmują czynności związane z ich ograniczaniem poprzez wdrażanie odpowiednich procedur etycznego zachowania, audyt czy organizację szkoleń antyfraudowych²³. We wspomnianym raporcie Ernst & Young podkreślono, że jednym z problemów w zakresie wykrywania nadużyć jest brak dostatecznej wiedzy na temat funkcjonowania przedsiębiorstwa. Według badań, w opinii dyrektorów najwyższego kierownictwa, 52% członków rad nadzorczych nie posiada wystarczającej takowej wiedzy²⁴. Jeszcze bardziej niepokojące wyniki wyłaniają się z badania firmy Deloitte. Pokazują one, że ponad 54% prezesów największych firm z Polski przyznaje, że ich wiedza o potencjalnych lub faktycznych nadużyciach w firmie jest niska lub średnia. Jednocześnie

¹⁹ S. Kasiewicz: *Motywacje w systemie zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie*, [w:] *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Finanse przedsiębiorstw*, red. S. Wrzosek, Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011, s. 103.

²⁰ *Badanie przestępczości gospodarczej Polska 2011...*, s. 5–6, 15.

²¹ O. Bogacz-Miętka: *Kompendium wiedzy o nadzorze i kontroli nad przedsiębiorstwem*, CeDeWu, Warszawa 2011, s. 352.

²² *O krok dalej...*, s. 2.

²³ Por. M. Rutkowski: *Niewielki biznes, wielkie ryzyko – nadużycia w małych formach*, www.fraudiq.eu/2012/niewielki-biznes-wielkie-ryzyko-naduzycia-w-malych-firmach.html (13.12.12).

²⁴ *O krok dalej...*, s. 14.

ok. 13% z nich przyznało, że nie dysponuje wiedzą o stopniu wykrywalności nadużyć w firmie, a niemal 7,4% stwierdziło, że nadużycia wystąpiły, ale nie udało się ich wykryć²⁵.

Skutki przestępstw gospodarczych mogą być dla przedsiębiorstwa bardzo znaczące, począwszy od tych mierzalnych w postaci konkretnych strat finansowych, skończywszy na niemierzalnych, związanych z utratą reputacji organizacji. W ostatnich latach odnotowano spadek strat finansowych ponoszonych przez organizacje na poczet niemierzalnych kosztów wpływających na morale pracowników, reputację i markę firmy, relacje biznesowe, relacje z organami regulacyjnymi czy cenę akcji przedsiębiorstwa²⁶.

Z zaprezentowanych danych wynika, że problem nadużyć nadal istnieje i stanowi istotne zagrożenie dla funkcjonowania przedsiębiorstw. Stąd należy podejmować wszelkie działania zmierzające do ograniczania tego zjawiska poprzez wdrażanie odpowiednich procedur i narzędzi.

Znaczenie nadzoru i prewencji w przeciwdziałaniu ryzyku nadużyć

Za jedną z przyczyn obecnego kryzysu uznaje się zaniedbania w ramach zarządzania ryzykiem zarówno samych instytucji, zwłaszcza finansowych, jak i ich regulatorów²⁷. Wpływ tego zjawiska w dłuższej perspektywie czasowej może zagrażać rozwojowi przedsiębiorstw, a w skrajnych przypadkach przyczynić się do ich upadku. Stąd zapewnienie skutecznej kontroli przedsiębiorstwa, umożliwiającej przeciwdziałanie przestępstwom i nadużyciom gospodarczym, jest dla współcześnie funkcjonujących organizacji wyzwaniem.

Powyższe potwierdzają badania Deloitte. Za przyczyny mające największy wpływ na występowanie w firmach nadużyć uznano: jakość przepisów prawa (50% ankietowanych), skuteczność wymiaru sprawiedliwości (44%), przyzwolenie społeczne (38%), jakość mechanizmów kontroli wewnętrznej (23%) oraz jakość i skuteczność działań prewencyjnych oraz wykrywania nadużyć (20%)²⁸. Należy również zauważyć, że w ocenie ankietowanych ostatni wspomniany obszar w okresie ostatnich trzech lat uległ nieznacznej poprawie (17,6% odpowiedzi) lub nie miały miejsca żadne zmiany służące prewencji (11,1%)²⁹. Oznacza to, że pomimo rosnącego zrozumienia konsekwencji towarzyszących nadużyciom, firmy podejmują niewiele czynności by im przeciwdziałać.

Współcześnie to kryzys uznaje się za przyczynę takiego postępowania. Wymusza on bowiem konieczność skupienia uwagi na bieżących wynikach oraz redukcję kosztów i choć działania prewencyjne mogą przyczynić się do wzrostu oszczędności, to istnieją trudności

²⁵ *Nadużycia – niewidzialny wróg przedsiębiorstw 2008. Raport z badania nadużyć gospodarczych w polskich firmach*, Deloitte 2008, s. 12. www.deloitte.com/assets/Dcom-Poland/Local%20Assets/Documents/Raporty,%20badania,%20rankingi/pl_NadużyciaGospodarcze_2008.pdf.

²⁶ *Badanie przestępczości gospodarczej Polska 2011...*, s. 7.

²⁷ J. Koleśnik: *Bezpieczeństwo europejskiego systemu finansowego – rozwiązania instytucjonalne*, [w:] *Ryzyko w finansach i bankowości*, red. B. Filipiak, M. Dylewski, Studia Finansów i Bankowości, Difin, Warszawa 2010, s. 24.

²⁸ *Nadużycia – niewidzialny wróg przedsiębiorstw 2008...*, s. 10.

²⁹ *Ibidem*, s. 11.

w ich pomiarze (ze względu na częsty brak rozeznania co do skali oszustwa lub brak świadomości jego praktykowania)³⁰.

Należy również pamiętać, że nadmiar regulacji może szkodzić zamiast pomóc. W czasach kryzysu zarządzający dbają bowiem, obok wyników, o reputację firmy. Dlatego, na skutek dodatkowej presji, podejmują wiele działań doraźnych, aby w przypadku potencjalnej kontroli nie wykryto błędów i braków w obszarach objętych regulacjami³¹. Potwierdzają to badania firmy Deloitte. Wskazane w nich sposoby przeciwdziałania nadużyciom w przedsiębiorstwach mają głównie formę reagowania na zaistniałe już przypadki nieprawidłowości (*post factum*) w ramach zarządzanych w trybie pilnym kontroli. Niewielki odsetek firm podejmuje działania służące prewencji i systematycznemu wykrywaniu oszustw. Nie sprzyja temu również niechęć do przekazywania stosownym organom (prokuratorze, sądom itp.) informacji o możliwych do popełnienia lub już popełnionych nadużyciach³². Pomimo powyższego w USA w 2010 roku przyjęto akt prawny, znany jako ustawa Dodd-Franka, który poprzez wprowadzenie systemu zachęt finansowych dla informatorów udostępnił organom regulacyjnym nowe narzędzia przeciwdziałania nadużyciom gospodarczym³³.

Podsumowanie

Nadużycia finansowe nie są zjawiskiem nieznanym w polskich przedsiębiorstwach. Niemal 40% z nich doświadczyło co najmniej jednego rodzaju oszustwa, mającego np. formę sprzeniewierzenia aktywów czy manipulacji księgowej³⁴. Można wysnuć wniosek, że kryzys i będące jego konsekwencją spowolnienie gospodarcze mają bezpośredni wpływ na wzrost skali nadużyć. Konsekwencją niestabilności jest bowiem rosnąca presja po stronie kadry menedżerskiej na wyniki finansowe, czyniąca zarządzających jedną z istotnych grup sprawców. Pośrednio przyczynia się to również do postępującego ograniczania mechanizmów kontrolnych, głównie ze względu na skupianie uwagi na redukcji kosztów i szukaniu oszczędności, zapominając o innych elementach systemu zarządzania.

Sprawcami nadużyć finansowych mogą być również pracownicy, kierujący się racjonalizacją i chcący w ten sposób zrekompenzować sobie praktykowaną w czasie kryzysu rutynę opartą na obniżaniu im wynagrodzenia, jak i kontrahenci poddani presji spowolnienia gospodarczego lub szukający okazji by kosztem odbiorcy/dostawcy samemu odnieść korzyść.

Celem zmniejszenia skali oszustw finansowych powinno się wdrażać narzędzia służące prewencji i na bieżąco je monitorować, upewniając się, że instrumenty te są przestrzegane również w czasie kryzysu. Wprowadzając je należy przestrzegać zasady istotności.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *O krok dalej...*, s. 4.

³² *Nadużycia – niewidzialny wróg przedsiębiorstw 2008...*, s. 9.

³³ *O krok dalej...*, s. 15.

³⁴ *Badanie przestępczości gospodarczej Polska 2011...*, s. 5–6.

Literatura

- Badanie przestępczości gospodarczej Polska 2011. Cyberprzestępczość rosnącym zagrożeniem w biznesie*, PwC, www.pwc.pl/pl/publikacje/PwC_Crime_Survey_2011.pdf (5.11.2011).
- Bogacz-Miętka O.: *Kompendium wiedzy o nadzorze i kontroli nad przedsiębiorstwem*, CeDeWu, Warszawa 2011.
- Iyer N., Samociuk M.: *Defraudacja i korupcja, zapobieganie i wykrywanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Kasiewicz S.: *Motywacje w systemie zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie*, [w:] *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Finanse przedsiębiorstw*, red. S. Wrzosek, Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011.
- Koleśnik J.: *Bezpieczeństwo europejskiego systemu finansowego – rozwiązania instytucjonalne*, [w:] *Ryzyko w finansach i bankowości*, red. B. Filipiak, M. Dylewski, Studia Finansów i Bankowości, Difin, Warszawa 2010.
- Mifflin H.: *Webster's Dictionary*, Boston 1996.
- Międzynarodowe Standardy praktyki zawodowej audytu wewnętrznego*, The Institute of Internal Auditora, Altamonte Springs, Florida, USA 2011.
- Moeller R.: *Nowoczesny audyt wewnętrzny*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.
- Nadużycia – niewidzialny wróg przedsiębiorstw 2008. Raport z badania nadużyć gospodarczych w polskich firmach*, Deloitte 2008, www.deloitte.com/assets/Dcom-Poland/Local%20Assets/Documents/Raporty,%20badania,%20rankingi/pl_NadużyciaGospodarcze_2008.pdf (12.12.2012).
- O krok dalej: miejsce na uczciwość w biznesie. 12 światowe badanie nadużyć gospodarczych*, Ernst & Young, 2012, www.blog.ey.pl/audytsledczy/wp-content/uploads/2012/06/raport-12-swiatowe-badanie-naduzyc-gospodarczych.pdf (12.12.2012).
- Raport do Narodu na Temat Oszustw i Nadużyć Zawodowych*, Stowarzyszenie Ekspertów ds. Wykrywania Oszustw i Nieprawidłowości, 2002, www.acfe.pl/pl/officialfiles/Raport_to_the_nation_PL.pdf (12.12.2012).
- Rutkowski M.: *Niewielki biznes, wielkie ryzyko – nadużycia w małych firmach*, www.fraudiq.eu/2012/niewielki-biznes-wielkie-ryzyko-naduzycia-w-malych-firmach.html (12.12.2012).
- Rutkowski M.: *Definicja bez definicji, czyli co to jest nadużycie*, www.fraudiq.eu/2010/definicja-bez-definicji-czyli-co-to-jest-naduzycie.html (20.12.2012).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 Kodeks karny (DzU 1997, nr 88, poz. 553, ze zm.).
- Wells J.T.: *Nadużycia w firmach, vademecum zapobieganie i wykrywanie*, LexisNexis, Warszawa 2006.

dr Marzena Krawczyk
dr Agnieszka Skoczylas-Tworek
Uniwersytet Łódzki
Instytut Finansów, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Finansów i Rachunkowości MSP

Streszczenie

Celem publikacji jest przedstawienie istoty nadużyć finansowych zachodzących w polskich przedsiębiorstwach, przyczyn oraz skutków ich powstawania. Szczególny akcent położono na warunki sprzyjające powstawaniu nadużyć w czasach kryzysu. W opracowaniu dokonano także oceny kształtowania się zjawiska nadużyć gospodarczych, w tym finansowych, w Polsce posługując się raportami opracowanymi przez firmy: Ernst & Young, Deloitte, PwC oraz Stowarzyszenie Biegłych ds. Przepływów i Nadużyć Gospodarczych (ACFE). Przedstawiono ponadto zalety, wady i przykłady działań prewencyjnych w zakresie nadużyć i oszustw finansowych.

THE SCALE OF FINANCIAL ABUSE RISK IN POLISH ENTERPRISES IN TIME OF CRISIS

Summary

The aim of this paper is to present the essence of financial abuses which take place in Polish enterprises – their sources and results. The main emphasis was put on conditions related to the crisis which contribute to the abuse. The scale of financial abuse in Polish enterprises and the ways of prevention are also presented.